

СЕКЦІЯ 12 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12 (075.8)

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В СТРУКТУРІ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПАРАДИГМИ ТА ВИТОКИ

Андреев Д.В., д. ю. н., доцент,
заступник директора
Київський інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена проблемним питанням становлення, розвитку та вдосконаленню механізмів забезпечення права на інформацію в структурі соціально-правових комунікацій влади та суспільства.

Ключові слова: право, інформація, засоби масових інформацій, соціально-правова комунікація, комунікаційні фактори, доступ до інформації.

Статья посвящена проблемным вопросам становления, развития и совершенствования механизмов обеспечения права на информацию в структуре социально-правовых коммуникаций власти и общества.

Ключевые слова: право, информация, средства массовых информационных, социально-правовая коммуникация, коммуникационные факторы, доступ к информации.

Andreev D.V. RIGHTS ON INFORMATION IN THE STRUCTURE OF COMMUNICATIVE INTERACTION: PARADIGMS AND ORIGINS

The article is devoted to the problematic questions of formation, development and improvement of mechanisms that ensure rights on information in the structure of socio-legal communications of public authorities and society.

Key words: right, information, media, social and legal communication, communication factors, access to information.

У сучасному суспільстві право індивідуума на інформацію загально визнано основоположним правом людини, що, зрозуміло, вимагає якомога чіткішого визначення поняття інформації. Потрібно зауважити, що аналіз наукової літератури свідчить, що уніфікованого визначення поняття «інформація» досі не існує, і воно використовується, головним чином, залежно від галузевого спрямування.

Зрозуміло, що інформація не може існувати без здійснення комунікації між індивідами. Процес комунікації може відбуватися незалежно від часових бар'єрів і технологічних особливостей поширення інформації. Так, обмін інформацією між автором книги і читачем може здійснюватись через сторіччя. У цьому випадку книга є носієм інформації, а здійснення комунікації між іншими членами суспільства забезпечує її поширення на невизначену аудиторію та її наступну трансформацію у масову.

У 60-х рр. минулого сторіччя А. Моль зазначав, що «лише декілька років тому з розвитком виробництва «предметів споживання», які не є виключно енергетичними, чітко виокремилась різниця двох сторін людської діяльності: освоєння світу і комунікації між

людьми, причому остання розуміється вже як самостійна мета, а не як допоміжний засіб для першої. Поряд із діалектичною протилежністю «матерія – енергія» виникло інше діалектичне протиставлення «дія – комунікація», яке з'ясувало, що відносини між індивідуумами, зв'язок між ними є суспільною функцією, а не тільки засобом, необхідним для освоєння матеріального світу» [1, с. 62].

У структурі цієї суспільної функції нам доцільно виділити групу комунікаційних факторів, що формують базис для подальшого сприйняття світу й водночас чітко визначають у ньому місце людини та влади. Представники теорії комунікації пропонують розглядати стан комунікацій у суспільстві (зокрема масових) на двох рівнях реалізації – когнітивному та інтерактивному.

Когнітивний рівень здійснення масової комунікації пов'язаний із процесами поширення соціально значущої інформації серед аудиторій, які охоплюють більшу частину населення. На цьому рівні відбувається сприйняття, ознайомлення суб'єктів із соціальною інформацією через канали макрокомунікації. Водночас у разі несприйняття поширеної інформації відбувається процес когнітивного дисонансу.

Масова комунікація на інтерактивному рівні функціонування становить важливий ресурс соціальної дії та проявляється у різних формах. Адже отримавши інформацію, індивідум чи соціальна група співвідносять її з собою, з конкретною верствою населення, етнічною спільнотою, політичним рухом тощо. За допомогою каналів масової комунікації особи символічно взаємодіють і конкурують за пріоритет інтерналізованих ними образів соціуму, беруть участь у формуванні громадської думки та політично акцентованих настроїв. Макрокомунікативні процеси здійснюються за допомогою спеціальних засобів – засобів масової інформації.

Характерно, що концепція розвитку сучасної держави нерозривно пов'язується з розвитком у суспільстві соціально-правової комунікації. Фактично ми повертаємось до практики, притаманної давньогрецьким демократичним полісам, в яких ті, хто інформував, та ті, кого інформували, були одними й тими самими особами. Свобода слова, свобода комунікації і переконань сьогодні є загально визнаними, причому якщо і не найважливішими, то одними з фундаментальних демократичних цінностей.

Загально відомо, що активізація суспільно-правових відносин, в першу чергу між державою та суспільством, потребує використання нових форм у складній взаємодії системи координат: «громадськість–влада». У цьому контексті застосування новаційних підходів вимагає перегляду сталих засад формування цілісної теорії комунікації, що передбачає додаткове дослідження як вербальних, так і невербальних комунікаційних заходів.

На наш погляд, саме *соціально-правова комунікація* постає головною складовою взаємовідносин правового характеру, тому що вона включає в себе не лише систему владних стосунків, але й що набагато важливіше – «оцінку та реакцію суспільства на законодавчі дії влади» [2, с. 23].

Крім того, складовими системи соціально-правової комунікації виступають суспільство, влада і розгалужена мережа інститутів громадськості та мас-медіа. Взаємодія цих складових досить складна та суперечлива, що впливає зі швидкісної зміни та несинхронності розвитку всіх трьох чинників.

При визначенні критеріїв дієвості соціально-правової комунікації нам слід більш детально зупинитися на комунікативних факторах. На нашу думку, до них доречно віднести загальну правову культуру, рівень використання комунікації в процесі модернізації правових засад державотво-

рення, роль ЗМІ у формуванні суспільної правосвідомості та розвиток політичних технологій (політичний PR).

Правова культура, яка є однією з основних ознак розвитку правової системи та характеризується рівнем правової свідомості як суспільства, так і окремого громадянина, повинна бути гарантією здійснення основних прав та свобод людини. Головними елементами правової культури є наявність ефективних правових засобів і механізмів забезпечення конституційних принципів, а головне можливість їх захисту та відновлення у разі необхідності. У цьому сенсі роль незалежних ЗМІ, як соціально-політичної комунікації між владою та суспільством, стає найбільш актуальною [3].

Крім того, саме на ЗМІ у країнах з розвинутою правовою культурою покладається висвітлення проблемних питань щодо усунення законодавчих прогалин та колізій, які можуть тлумачитися неоднозначно і відповідно порушувати права громадян.

У той же час, досліджуючи вітчизняні форми здійснення соціально-правових комунікацій між владою та суспільством, слід відокремити від мас-медійної діяльності сферу PR (піару). Процес налагодження комунікацій передбачає як ринкові, так і некомерційні засоби інформаційного забезпечення.

Разом із розширенням ідеологічної ролі глобальної культури, коли з використанням сучасних технологій зростають можливості маніпулювання людьми, поглиблюється розколина між домінуючою верхівкою, яка є монополістичною за природою, та рештою населення. Отже, такі складники глобалізації зовсім не сприяють демократизації світових суспільних відносин, створенню глобального громадянського суспільства та самоврядування в межах світового суспільства [4, с. 25].

Досліджуючи способи активізації комунікації між владою та суспільством, ще раз наголосимо, що цей процес повинен носити двосторонній та транзактний характер. Причому, якщо влада зацікавлена у швидкому і широкому залученні громади до питань державотворення та у швидшому подоланні правових колізій, то держава повинна застосовувати механізми, які максимально зменшують рівень недовіри до владних правових інститутів. Вирішення цього завдання напряду залежить від вибору найбільш оптимальної *моделі комунікації*.

Застосування соціально-правових комунікацій безпосередньо пов'язано з питаннями модернізації демократичних

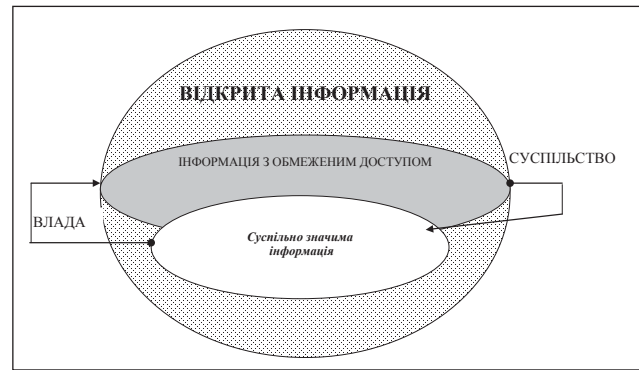
засад державотворення та перебуває у залежності від них. Відповідно до того, який шлях реформування постіндустріального суспільства обрано, слід співвідносити комунікації з такими поняттями, як «керована демократія», «демократична комунікація», «цифрова демократія», «електронне врядування» тощо.

Особлива роль у цьому процесі належить засобам масової інформації, принципи діяльності яких необхідно розглядати під кутом зору сучасних наукових концепцій: теорії масового суспільства (Г. Блумер, Р. Мілс, Є. Фромм); критичної теорії суспільства (Г. Маркузе, Т. Адорно, М. Хоркхаймер); структурно-функціональних теорій (Т. Патерсон, Р. Мертон); теорії егалітарної масової комунікації (Ж.-Д. Арсі), деконструктивізму, культурологічної теорії комунікації (Г. Маклюен, Д. Белл, А. Тоффлер), теорії гегемонії масової комунікації (Н. Пулантаз, Л. Альтюссер) та ін. [5, с. 14–129].

У той же час розвитку комунікацій, а також вільному формуванню громадської думки заважають як застарілі догми втаємничення інформації, так і нові технології маніпулювання механізмами державної інформаційної політики. Проголошуючи право людини на інформацію, логічним буде припущення щодо існування певного масиву інформації, яка не може бути поширена, оскільки має певні обмеження.

Водночас, якщо така інформація має суспільний інтерес, тобто може впливати на питання безпеки, здоров'я та захисту прав громадян, то така інформація не може бути втаємничена. Очевидно, що діяльність влади ґрунтується на природному прагненні якомога більше обмежувати доступ суспільства до інформації, якою вона володіє. Тобто відбуваються перманентні процеси перетворення відкритої за своєю суттю інформації на «утаємнену» [6, с. 54]. Причому до цієї категорії нерідко потрапляє і суспільно значима інформація

І навпаки, суспільний інтерес до інформації, яка знаходиться у володінні органів влади, полягає у якомога ширшому доступі до неї, тобто у її збиранні, подальшій інтерпретації всього обсягу отриманої інформації та поширенні її вже у вигляді масової інформації на невизначене коло осіб, у тому числі і тієї інформації, яка становить таємницю. Схематично ми можемо зобразити цей механізм трансформації інформації за ступенем доступу як «модель трьох еліпсів», яка не виключає можливість трансформації інформації з обмеженим доступом у категорію відкритої інформації.

Оптимістично зазначимо, що сучасне вітчизняне законодавство встановлює, що суспільно значима інформація може безперешкодно поширюватись, навіть коли вона не є відкритою за режимом доступу у випадках, якщо ця інформація є предметом громадського інтересу і якщо право громадян знати цю інформацію переважає право її власника на її захист. Надзвичайно важливим аспектом взаємовідносин влади і суспільства у питаннях доступу до інформації є встановлення певного балансу у процесах трансформування інформації.

Фактично цей принцип є нічим іншим, як особливою угодою між владою та суспільством, посередником у якій виступають здебільшого засоби масової інформації. Суть цієї угоди полягає у наступних принципах:

- інформація з обмеженим доступом може бути поширена на невизначене коло осіб у тому випадку, якщо вона є суспільно значущою;

- суспільно значуща інформація не може бути віднесена до категорії інформації з обмеженим доступом.

Варто зауважити, що складність і багатогранність сучасного інформаційного простору обумовлює урізноманітнення видів інформації, її носіїв, джерел, каналів поширення та наслідків. Специфіка інформаційних відносин полягає у здійсненні впливу на процеси створення, поширення та зберігання інформації з метою формування громадської думки. Таким чином, необхідно вести мову про існування особливої функції держави, механізмом реалізації якої є державна комунікаційна політика, в аспекті якої інформаційні відносини потрібно розглядати як один із дієвих інструментів взаємодії влади та суспільства.

По-перше, державне управління, яке має інформаційну природу, на сучасному етапі тісно зв'язано з комунікативними процесами. Дж. Кін, досліджуючи проблематику зв'язку між свободою інформації та демократією, наголошував, що «народний уряд без народної поінформованості або без засобів, які її забезпечать, є лише про-

логом до фарсу або трагедії, або ж до обох водночас» [7, с. 119]. У цьому сенсі процес створення, зберігання та поширення інформації виступає в якості об'єкта управління.

По-друге, базисом будь-якої державної комунікативної політики є контроль над інформацією та здійснення впливу на свідомість громадян, зосередження на формуванні симулякрів (від лат. – *simulo*), тобто копій, які не мають оригіналів у реальному світі. У демократичному суспільстві природа комунікативних відносин влади та суспільства полягає в тому, що вони є найважливішими соціально-політичними інститутами демократії, які покликані забезпечувати громадський контроль за рішеннями, що приймаються владою, сприяти формуванню адекватної громадської думки тощо.

Свобода слова і вільне вираження своїх поглядів і переконань гарантуються Конституцією України. Ця позиція є відповідною до європейських принципів та існуючої практики, адже на сьогодні в усіх країнах сучасного Європейського Союзу законодавчо закріплені засади щодо «права кожного» на доступ до публічних документів.

У 2002 році Рада Європи ухвалила Рекомендацію «Про доступ до офіційних документів», де під визначенням «офіційні документи» розуміється «будь-яка інформація, що зафіксована в будь-якому вигляді, розроблена або отримана органами державної влади і пов'язана з будь-якою державною чи адміністративною функцією, за винятком документів, що перебувають на стадії підготовки» [8, с. 73].

Власне, сучасні європейські правознавці взагалі не розглядають органи державної влади в якості власників інформації, вважаючи, що цим власником є все суспільство – суб'єкт, який фінансує її створення, збір та зберігання, тобто платники податків, громадяни, а тому обов'язок органів державної влади полягає у забезпеченні належного доступу до інформації всіма запитувачами. Слід об'єктивно зазначити: українське законодавство в плані забезпечення громадянам права доступу до публічної інформації є одним з «передових».

У нашій державі нещодавно прийнятий та ефективно діє (особливо після змін у 2014 році) Закон України «Про доступ до публічної інформації». Відповідно до нього в органах влади створено розгалужену систему забезпечення доступу до публічної інформації, в якій працює понад 300 державних службовців, які з кожним роком от-

римують все більше запитів до інформації, що знаходиться у владному володінні.

Водночас у «колисці» демократії – США – запити до державних установ електронною поштою не приймають взагалі (в Україні – 90 %), а Закон «Про свободу інформації» не поширюється на Конгрес і на судову владу. Причому президент також не підзвітний за цим законом [9].

Вочевидь, це значний прогрес в розвитку вітчизняної інформаційної сфери. У той же час значну стурбованість, в тому числі світових громадських організацій, викликають ситуації, пов'язані з невмілим використанням цієї інформації у побудові діалогу влади та громадськості. Тобто неспроможність владних інститутів застосовувати механізми соціально-правової комунікації для передачі навіть позитивної інформації громадськості, а відповідно залучити її до процесів спільного державотворення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Моль А. Теория информации и эстетического восприятия : [текст] / А. Моль ; пер. с фр. Б. Власюка, Ю. Качатова. – М. : Издательство «Мир», 1966. – 352 с.
2. Бебик В. Інформаційнокомунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві : психологія, технології, техніка паблік рилейшнз : [текст] / В. М. Бебик. – К. : Видавництво МАУП, 2005. – 440 с.
3. Інформаційний простір України : що ми здатні зробити. Позиція Ініціативної групи «Першого грудня» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://112.org.ua/prohramidokumenty/informatsijnyjprostirukrajinyshomuzdatniyrobytypozytsiyainitsiatyvnojihrupypershohohrudnya>.
4. Поляков А. Прощание с классикой, или как возможна коммуникативная теория права / А. Поляков // Российский ежегодник теории права. – 2008. – № 1. – С. 9–42.
5. Лессиг Л. Свободная культура : [текст] / Л. Лессиг ; пер. с англ. О. Данилова. – М. : Прагматика Культуры, 2007. – 272 с.
6. Бухтатий О. Система обліку публічної інформації як складова модернізації інформаційної функції сучасної держави : [текст] / О. Бухтатий // Науково-практичний журнал Національного агентства з питань державної служби «Вісник державної служби». – № 4/2012. – С. 52–58.
7. Кін Дж. Масмедіа і демократія : [текст] / Дж. Кін ; пер. з англ. О. Гриценко. – К. : К.І.С., 1999. – 134 с.
8. Стандарти Ради Європи у сфері медіа : законодавчий бюлетень : [текст] / IREX UMedia, 2005. – 86 с.
9. Іванеско Д. «Молоді демократії» випереджають «стару Європу» за рівнем доступу до інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/ivanenko/51a4d05509662>.